

Aquestes oposicions de marcatge formal tenen una clara correlació funcional en el cas del nombre, ja que, com hem indicat més amunt (cf. § 8), el singular té un significat més bàsic (o menys marcat), un caràcter extensiu i una major freqüència d'ús. En el cas del gènere, la relació entre el marcatge formal i la funció és menys evident, però també en aquest cas podem assenyalar propietats que donen suport a la idea que el masculí és el gènere no marcat respecte al femení (cf. § 10.1.2).

La major part de les categories nominals presenten oposicions morfològiques com les delimitades fins ara. No obstant això, n'hi ha que s'aparten d'aquest model i que plantegen alguna anomalia morfològica. En uns casos, l'anomalia es deu a la presència de marques flexives diferents per al mateix morfema (*allomorfia*); en d'altres, a la manca d'oposició formal entre dues formes diferents del paradigma (*sincretisme* o *invariabilitat*); en algun cas, finalment, a la manca d'una o més formes del paradigma, la qual rep el nom de *defectivitat*. Totes aquestes particularitats seran esmentades en delimitar les propietats morfològiques de les diferents categories nominals.

10. LA FLEXIÓ DELS NOMS I ELS ADJECTIUS (I): EL GÈNERE

El *gènere* és una categoria gramatical íntimament relacionada amb diferents nivells de la gramàtica: evidentment amb el nivell morfològic, però també amb el sintàctic i amb el semàntic. Amb el nivell morfològic, perquè el gènere s'expressa mitjançant una sèrie de marques flexives que permeten delimitar diferents classes nominals; amb el nivell sintàctic, perquè, juntament amb el nombre, serveix per a marcar la concordança que s'estableix entre les categories nominals dins el sintagma nominal o en determinades relacions predicatives; finalment, amb el nivell semàntic, perquè l'oposició de gènere s'associa en alguns casos a distincions basades en el sexe i, en menor mesura, en un altre tipus de distincions conceptuals. Aquest apartat se centra bàsicament en l'expressió formal que aquesta categoria presenta en els noms i els adjectius, tot i que també introdueix consideracions sobre els altres aspectes quan és necessari.

10.1. EL GÈNERE EN ELS NOMS

Com hem vist més amunt (cf. § 4), els noms tenen gènere inherent i són o bé masculins o bé femenins. En la resta de categories nominals, en canvi, el gènere no és inherent, i l'ús d'una forma masculina o femenina està condicionat sintàcticament per la concordança establerta amb el nom. El nom femení *casa*, per exemple, exigeix que l'article i l'adjectiu tinguin forma

femenina en el sintagma *la casa vella*; el nom masculí *llibre*, d'altra banda, exigeix que l'article i l'adjectiu adoptin la forma masculina en el sintagma *el llibre vell*.

10.1.1. *Les classes de noms i les marques de gènere*

Els noms no tenen unes marques flexives uniformes associades a les diferències de gènere. Aquestes marques estan condicionades lèxicament (varien segons el nom) i permeten establir diferents classes formals.

Pel que fa als noms masculins, es poden diferenciar les classes formals següents:

a) La classe més nombrosa i regular està formada pels noms que no tenen cap marca flexiva i que, consegüentment, es redueixen al radical: *amor*, *camió*, *cap*, *mas*, *peu*, *port*, *prat*, *puny*, *rei*, etc. Com podem observar en els exemples anteriors, els noms acaben generalment en consonant o en una vocal en aquells mots en què s'ha elidit la consonant final del radical, que apareix en altres formes flexionades o derivades (*camió* però *camions*, *amo(r)* —pronunciat sense la *r* final en molts parlars— però *amorós*). Són bastant esporàdics els noms amb un radical acabat en vocal (*geni*, *odi*, *ritu*, *sofà*).

b) Un comportament morfològic semblant al de la classe anterior tenen la major part dels noms masculins acabats en *-e*. Aquesta vocal final sol acomplir una funció bàsicament fonològica (és una vocal de suport) i permet evitar l'aparició de determinades seqüències consonàntiques en posició final de mot (cf. I, § 4.2.2): *arbre*, *baladre*, *batlle* (o *batle*), *ceptre*, *deixeble*, *poltre*, *quadre*, etc. Amb tot, també hi ha contextos en què no està condicionada fonològicament (puix que el radical acaba en una consonant o en un grup consonàntic que apareix en posició final en altres mots) i en què assumeix, llavors, una funció de marca flexiva: *frare*, *hoste*, *mètode*, *pare*, *període*.

c) Un grup més reduït de noms masculins afegeixen la vocal *-o* al radical: *amo*, *carro*, *ferro*, *motllo*, *musclo*, *suro*, *toro*.

d) Un petit grup de noms presenten una *-u* (fonèticament, la gradual [w]) en mots acabats en el diftong *-eu* ([éw]). Generalment, es tracta de noms de procedència ètnica o geogràfica formats a partir d'adjectius de dues terminacions: *egeu*, *europèu*, *hebreu*, *pigmeu*.

e) En un grup de nombre superior a l'anterior, els noms masculins tenen la marca *-a*, que és la més característica dels noms femenins: *anagrama*, *dia*, *drama*, *mapa*, *papa*, *pentagrama*, *poeta*, *problema*.

f) En casos molt esporàdics, finalment, els noms masculins adopten altres marques més idiosincràtiques i difícilment sistematitzables. Es tracta, per exemple, de les marques, que apareixen sobretot en manlleus i cultismes, constituïdes per una vocal àtona seguida de *s* (*anus*, *porus*, *tipus*, *virus*;

termos; brindis; pàncrees), per una *-s* (*socors, temps*) o per una *-i* (*alumini, bigoti, termini*).

Aquestes terminacions, igual que la *-e* de *pare* o la *-o* de *ferro*, no poden ésser considerades com a part del radical, ja que no participen en la formació de derivats: *pare* però *paràs*, *ferro* però *ferrer*, *virus* però *viroide*, *temps* però *temporal*, *brindis* però *brindar*.

La situació delimitada per als noms masculins és bastant semblant a la que caracteritza els noms femenins:

g) La classe més nombrosa i regular presenta la marca *-a* (*-e-* en plural): *casa, clínica, dona, porta, roba, taula, vaca*.

h) Un grup molt més reduït, però relativament important, no té cap marca flexiva. Pertanyen a aquest grup noms com ara *col, dent, nau, por, sal*, els noms derivats amb sufixos com *-ció* (*indemnització, organització*), *-ió* (*comunió, divisió*), *-itat* (*cordialitat, parcialitat*) o amb qualsevol de les variants *-dat, -edat, -tat* i *-etat* (*bondat, claredat, lleialtat, seguretats*), *-etud* o *-itud* (*inquietud, solitud*), etc., i molts dels que tenen el sufix *-or* (*blancor, calor, claror*).

i) Són molt esporàdics els noms femenins que adopten marques flexives diferents de les anteriors. Uns quants mots, que provenen de manlleus o de compostos cultes femenins truncats, presenten la vocal *-o*: *libido, dinamo, moto* (de *motocicleta*), *ràdio* (de *radiodifusió* o *radioreceptor*), *soprano*. En uns altres casos, adopten la vocal *-e*: *mare, efígie, intempèrie, sèrie*. En alguns mots cultes, finalment, apareixen marques més idiosincràtiques semblants a les que hem apuntat més amunt per al masculí: marques del tipus *-us* (*Venus*), *-is* (*diabetis, glotis*), *-es* (*càries*), *-s* (*bilis, pelvis*), *-i* (*anàlisi, dosi, metròpoli*), *-u* (*tribu*).

Com en el cas dels noms masculins, aquests tipus de terminacions no formen part del radical, ja que no participen en la formació de derivats: *glotis* però *glotal*, *dosi* però *dosatge*, *tribu* però *tribal*.

Les diferents classes de noms delimitades fins ara, i les marques flexives associades a aquestes classes, apareixen esquematitzades en el quadre II.3.

QUADRE II.3
Classes de noms segons el gènere i marques flexives corresponents

Gènere	Classe majoritària	Classe minoritària	Classes marginals
Masculí	-Ø: cabell, pot	-a: drama, poeta	-o: carro, suro -e: frare, mode Altres: brindis, temps
Femení	-a: casa, porta	-Ø: dent, nou, sal	-o: moto, ràdio -e: mare, sèrie Altres: glotis, anàlisi

Les marques flexives són certament heterogènies. Aquesta heterogeneïtat no pot amagar, tanmateix, alguns fets bastant generals i, fins i tot, sistemàtics. El primer, aplegat explícitament en el quadre II.3, fa referència al caràcter majoritari dels noms masculins sense marca flexiva explícita i dels noms femenins amb l'afix *-a*. El segon té a veure amb el fet que, en aquells casos en què dos noms mantenen una oposició de gènere expressada per mitjà d'afixos flexius, el femení presenta sistemàticament l'afix *-a* allà on el masculí no té cap afix que es realitzi fonèticament (i es redueix simplement al radical o al radical seguit de la vocal de suport *e*) o té els afixos *-o* o *-u* ([w]), tal com podem veure en el quadre II.4.

QUADRE II.4

Oposicions de marcatge de gènere en els noms

<i>Tipus d'alternança</i>	<i>Masculí</i>	<i>Femení</i>
<i>-∅/-a</i>	client germà llop Ramon	clienta germana lloba Ramona
<i>-e/-a</i>	alumne psiquiatre fillastre Alexandre	alumna psiquiatra fillastra Alexandra
<i>-o/-a</i>	burro monjo viudo Ximeno	burra monja viuda Ximena
<i>-u ([w])/-a</i>	ateu europeu hebreu Doroteu	atea europea hebrea Dorotea

L'oposició més general es basa en l'alternança *-∅/-a*. En aquest cas, es produeixen a vegades variacions en el radical que seran delimitades al § 10.3. L'oposició *-e/-a* apareix en casos en què el masculí necessita una vocal de suport per a sil·labificar la seqüència final del radical, o del sufix derivatiu en el cas de *-iatre* (*foniatre*, *pediatre*, *psiquiatre*) i *-astre* (*fillastre*, *musicastre*). Les altres dues oposicions apareixen restringides a un nombre molt reduït de noms. Cal tenir en compte que no responen a l'alternança *-u/-a*, sinó a l'alternança *-∅/-a*, els noms que acaben en *-eu* en el masculí i en *-eva* (o en *-eua*) en el femení, perquè en aquest cas la *-u* forma part del radical i no és, per tant, una marca flexiva associada al masculí: *jueu/jueva*, *hereu/hereva* (o *hereua*), *romeu/romeva* (o *romeua*), *sueu/sueva*.

Tenint en compte el que hem vist fins ara, podem considerar que les marques flexives delimitades en aquest apartat assumeixen una doble funció. En tots els casos es comporten com a marques de classe (en el sentit que permeten establir diferents classes formals de noms). En la major part dels casos, a més, funcionen com a marques de gènere i assenyalen explícitament si es tracta d'un nom masculí o femení.

10.1.2. *La relació entre gènere i sexe en els noms que designen éssers sexuats*

En els noms referits a éssers sexuats, l'oposició de gènere presenta una certa motivació semàntica i, en molts casos, el gènere masculí designa el mascle d'una determinada espècie i el gènere femení, la femella. Aquestes oposicions de base sexual es poden constatar fàcilment en parelles del tipus: *avi/àvia, llop/lloba, metge/metgessa, gall/gallina, home/dona, boc/cabra*. La relació entre gènere i sexe és bastant sistemàtica en els noms referits a humans, amb l'excepció d'uns quants mots que poden referir-se indistintament a ambdós sexes amb independència que siguin masculins (com *bebè* o *infant*) o femenins (com *persona* o *víctima*). La relació entre gènere i sexe resulta menys sistemàtica en el cas dels éssers no humans. Els noms referits a animals domèstics solen establir oposicions de gènere, però en la resta de casos generalment hi ha un únic nom (masculí o femení) per a designar els dos sexes de l'espècie. Són masculins, per exemple, els noms *cocodril, rossinyol, tauró* o *voltor*, i femenins els noms *balena, cadenera, formiga* o *sargantana*. En aquests casos, la distinció de sexe es fa, quan és necessari, per mitjà de l'aposició dels mots *mascle* o *femella* (*una balena mascle/una balena femella*).

En els noms en què el gènere estableix oposicions de sexe, el masculí és la forma no marcada semànticament. El caràcter no marcat del masculí es pot constatar fàcilment en el valor extensiu d'aquest gènere en contextos plurals. Efectivament, un nom masculí plural (com *els avis* o *els llops*) pot designar un grup sexualment heterogeni de mascles i femelles, però un nom femení ha de fer referència necessàriament a un grup de femelles (com *les àvies* o *les llobes*). El caràcter no marcat del masculí es pot constatar igualment en el fet que la concordança amb mots de gènere diferent es fa en masculí (*El meu pare i la meva àvia eren rossellonesos; tots els avantpassats meus són italians menys ells dos*).

10.1.3. *El marcatge de gènere en els noms que designen éssers sexuats*

Les oposicions de gènere associades a oposicions sexuals es poden establir per mitjans diferents, flexius en alguns casos i no flexius en d'altres. Ja s'ha fet referència a les oposicions flexives en l'apartat anterior. Hem de recordar

que aquestes oposicions es poden establir mitjançant les alternances $-\emptyset/-a$, $-e/-a$, $-o/-a$, $-u$ [w]/ $-a$: *client/clienta*, *alumne/alumna*, *monjo/monja*, *ateu/atea*. En aquells casos en què el marcatge no és flexiu, l'oposició sexual es pot expressar per mitjà de procediments sintàctics (concordança), per mitjà de mots de radical diferent o per mitjans derivatius:

a) Hi ha noms que, tot i mantenir una oposició de gènere, tenen la mateixa forma per al masculí i el femení, i únicament marquen el gènere per mitjà de la concordança establerta amb altres categories nominals, fonamentalment amb l'article: *el cantant / la cantant*, *És un bon cantant / És una bona cantant*. En la major part dels casos, es tracta de noms que provenen, per conversió, d'adjectius d'una sola terminació. Tenint en compte la classe formal a què pertanyen aquests noms, es poden diferenciar els noms acabats en $-e$ (generalment una vocal de suport), en $-a$ o en consonant. A tall purament orientatiu, en el quadre II.5 podem veure les principals terminacions associades a cada classe.

QUADRE II.5
Terminacions dels radicals dels noms invariables respecte al gènere

Terminació		Exemples
-a	-ta	acròbata, astronauta, celta, pirata, xipriota
	-ista	artista, excursionista, publicista
	-cida	homicida, infanticida, suïcida
	-arca	jerarca, monarca, oligarca
	-cola	arborícola, cavernícola, terrícola
	-latra	egòlatra, idòlatra, zoòlatra
	<i>altres</i>	asteca, espia, nòmada, persa, trapella
-e	cònjuge, conserge, jove, noble, salvatge	
consonant	-nt	cantant, delinqüent, terratinent, viatjant (però ajudant/ajudanta, client/clienta)
	<i>altres</i>	àrab, etiop, miop

Molts dels noms acabats en $-nt$, sovint provinents d'adjectius postverbals, han adoptat la marca $-a$ en el femení i no són, per tant, invariables: *ajudant/ajudanta*, *aprenent/aprenenta*, *client/clienta*, *comediant/comedianta*, *comerciant/comercianta*, *pretendent/pretendentia*, *servent/serventa*.

En els parlars nord-occidentals i valencians, d'altra banda, els noms amb el sufix $-ista$ diferencien el masculí del femení per mitjà de l'alternança $-[e]/-[a]$: *artiste/artista*,

taxiste/taxista. Aquesta variació de gènere, corrent en la llengua parlada, no s'admet en la llengua escrita.

b) El masculí i el femení adopten a vegades radicals diferents, amb independència que també puguin presentar les marques flexives característiques de cada gènere: *amo/mestressa, ase/somera, boc* (o *cabró*, o *cabrot*) / *cabra, cavall / egua* (o *euga*), *gall dindi / polla d'índia, gall fer / polla fera, gendre / nora* (o *jove*), *hereu/pubilla, home/dona, marit/muller, marrà/ovella, mascle/femella, oncle/tia, padrastre/madrastra, pare/mare, porc/truja, bou* (o *toro*, o *brau*) / *vaca*.

c) L'oposició de gènere, finalment, s'estableix en uns quants noms per mitjà de sufixos derivatius o terminacions diferents. En uns casos, el nom femení es forma afegint un sufix al radical del nom masculí, tal com podem veure en el quadre II.6.

QUADRE II.6
Sufixos feminitzadors

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-essa	alcalde/alcaldessa, comte/comtessa, hoste/hostessa, poeta/poetessa, sastre/sastressa
-ina	gall/gallina, heroi/heroïna, rei/reina, tsar/tsarina i alguns noms propis (Ernest/Ernestina, Jordi/Jordina, Josep/Josefina)

El sufix *-ina* és improductiu i apareix fossilitzat en un grup molt reduït de paraules. El sufix *-essa*, amb moltes més ocurrencies, ha estat la forma habitual per a formar el femení de noms referits a càrrecs i oficis. Actualment, però, aquest sufix no és productiu i, en els casos en què es manifesta formalment l'oposició de gènere, el femení es forma simplement amb l'afix flexiu *-a* (*catedràtica, fustera, notària, presidenta*).

En un petit grup de noms, és el masculí el que es forma afegint el sufix *-ot* al radical del nom femení (quadre II.7).

QUADRE II.7
Sufixos masculinitzadors

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-ot	abella/abellot, àguila/aguilot, bruixa/bruixot, cabra/cabrot, dida/didot, fura/furot, guatlla/guatllot, guilla/guillot, llebre, llebrot, merla/merlot, nina/ninot, perdiu/perdigot, rabosa/rabosot

Hi ha, finalment, algun cas en què el masculí i el femení tenen terminacions diferents. Es tracta, concretament, dels sufixos *-dor/-driu* o les variants *-or/-riu*, el femení dels quals és un sufix fossilitzat i actualment improductiu, i de les formes sufixades *-leg/-loga* (quadre II.8).

QUADRE II.8

Suffixos amb terminacions diferents per al masculí i el femení

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-dor/-driu	actor/actriu, emperador/emperadriu, institutor/institutriu
-leg/-loga	lexicòleg/lexicòloga, podòleg/podòloga, psicòleg/psicòloga

10.1.4. *El marcatge de gènere en els noms que designen entitats inanimades*

En els noms que designen entitats inanimades, la distinció de gènere no té una base semàntica i en la major part dels casos no hi ha cap motivació semàntica que justifiqui que un nom sigui masculí o femení. A més a més, en aquells casos en què hi ha parelles de noms amb el mateix radical però amb marques de gènere diferents, l'oposició establerta entre el nom masculí i el femení no és sistemàtica. En un petit grup de mots, el femení serveix per a designar un objecte de mida superior al designat pel paral·lel masculí. Es tracta d'oposicions com les existents entre els parells de mots següents: *cistell/cistella*, *ganivet/ganiveta*, *gerro/gerra*, *plat/plata*, *porró/porrona*, *roc/roca*, *sac/saca*. En altres casos, el masculí és un nom més abstracte o genèric i el femení, més concret, específic o especialitzat o amb un cert matís resultatiu: *balanç/balança*, *bram/brama*, *cim/cima*, *crit/crida*, *faig/faja*, *forc/forca*, *gest/gesta*, *gir/gira*, *pal/pala*, *pas/passa*, *prat/prada*, *tall/talla*, *tint/tinta*. Hi ha parelles de mots, amb tot, que tenen el mateix significat (*llimó/llimona*, *sutge/sutja*, *gruix/gruixa*, *rajol/rajola*) o que estableixen distincions semàntiques no predictibles (*anell/anella*, *grapats/grapada*, *hort/horta*, *jaç/jaçà*, *parell/parella*).

A més de les diferències semàntiques a què acabem de fer referència, hi ha altres relacions semàntiques més esporàdiques que també s'associen a diferències de gènere. Per exemple, en els noms amb la forma sufixada *-scopi* el masculí designa l'aparell i el femení, la tècnica relacionada amb l'entitat a què es refereix l'arrel: *laringoscopi/laringoscòpia*, *microscopi/microscòpia*. En el cas de certs noms amb el sufix en *-ic*, les formes masculina i femenina alternen d'acord amb les diferències de base sexual quan designen persones que es dediquen a una matèria d'estudi o treball (*gramàtic/gramàtica*, *informàtic/informàtica*, *matemàtic/matemàtica*). En canvi, aquesta alternança de formes no es produeix quan el nom designa la matèria d'estudi o treball en qüestió i adopta la forma femenina (*gramàtica*, *informàtica*, *matemàtica*).

En els exemples delimitats fins ara en què es donen distincions semàntiques no sexuals, la relació establerta entre les formes masculines i les femenines no és flexiva, sinó derivativa (o *pseudoderivativa*), puix que el morfema de femení permet formar mots nous a partir del nom masculí. Aquesta formació, però, no és productiva i es redueix a un grup molt delimitat de mots pertanyents a classes semàntiques molt concretes.

10.1.5. *Els noms amb doble gènere*

El caràcter no motivat del gènere dels noms que designen entitats no animades es pot constatar fàcilment en el fet que hi ha una sèrie de noms que es poden usar tant en masculí com en femení, o en el fet que hi ha noms formalment iguals però amb gènere diferent. Deixant de banda la possibilitat que es tracti de noms diferents o d'un únic nom, la diferència de gènere es tradueix en diferència de significat en mots com els del quadre II.9.

QUADRE II.9
Exemples de noms amb doble gènere

<i>Masculí</i>	<i>Femení</i>
el canal 'via d'aigua, medi'	la canal 'conducte, canonada'
el clau (<i>que es clava</i>)	la clau (<i>que obre i tanca un pany</i>)
el còlera 'malaltia'	la còlera 'indignació'
un editorial 'article periodístic'	una editorial 'empresa editora'
el fi 'objectiu, finalitat'	la fi 'acabament'
el llum 'estri, aparell'	la llum 'claror, electricitat'
un ordre (<i>oposat a desordre</i>)	una ordre 'manament'
el pols 'batec'	la pols 'conjunt de partícules diminutes'
el pudor 'modèstia'	la pudor 'mala olor'
el son 'acte de dormir'	la son 'ganes de dormir'
el terra 'superfície, soler'	la terra 'planeta, terreny, sòl'
el vall 'excavació'	la vall 'accident geogràfic'

En algun cas, el significat del nom és el mateix, o molt pròxim, encara que l'ús d'un gènere o un altre s'associa generalment a contextos diferents. Per exemple, el nom *mar* admet tots dos gèneres en casos com ara *el mar blau* o *la mar blava*, però sol aparèixer en masculí en contextos com *el nivell del mar*, *la superfície del mar*, i en femení, en contextos com *alta mar*, *bona mar*, *mala mar*, *mar arrissada*, *anar a la mar* (cf. § 10.1.6; cf. III, § 4.1.2). El nom *art*, d'altra banda, sol aparèixer com a masculí en *Viure és un art*, *l'art*

dramàtic, però en femení en *l'art poètica, les arts gràfiques, les males arts*. Un darrer exemple: el nom *vessant* és masculí quan designa pròpiament el coster d'una muntanya (*Van enfilar el cim de l'Everest pel vessant nord*), però pot ésser masculí o femení quan té el significat més general de 'declivitat' (*Ha lliscat pel vessant de la teulada, El temporal ha afectat la vessant pirinenca*) o el significat figurat de 'faceta' (*El problema del finançament té diverses vessants, No coneixia aquest vessant de la teva personalitat*).

Hi ha casos, finalment, en què la variació de gènere no respon a cap diferència ni semàntica ni contextual, i en què el gènere es pot considerar totalment ambigu. Cal tenir en compte, amb tot, que aquesta ambigüïtat és més teòrica que no pas real, ja que en uns casos es tracta de diferències dialectals (*el fel* i *el fred*, però en alguns parlars *la fel* i *la fred*), i en d'altres l'ús social tendeix a resoldre l'ambigüïtat a favor d'un gènere o de l'altre. Així, hi ha certa tendència a usar com a masculins noms amb doble gènere del tipus *aglà, antípoda, aviram, boval* (o *boual*), *bricbarca, crin, èmfasi, fantasma, (la màquina) rentaplats, sarment* o *vodka*. En canvi, s'usen preferentment com a femenins *crisma* o *serpent*.

Un cas especial presenten els noms abstractes acabats en el sufix *-or*: *amor, ardor, candor, clamor, color, dolor, error, estridor, estupor, fervor, fragor, fulgor, furor, honor, horror, humor, rigor, rubor, rumor, sabor, sopor, temor, terror, valor, vigor*. Actualment s'usen d'una manera generalitzada en masculí, tot i que solien ésser femenins en la llengua antiga, i n'hi ha que encara es poden documentar amb aquest gènere en alguns parlars i en algunes obres literàries.

Deixant de banda les variacions delimitades fins ara, convé apuntar que en alguns casos es produeixen col·loquialment canvis de gènere per influència externa o per una interpretació incorrecta de les marques flexives. Així, són masculins casos com *els afores, un anell, un avantatge, el compte* (i *el compte corrent*), *el corrent, el costum, el deute, el dubte, el front, el llegum, el lleixiu, els narius, un orde* (religiós), *el pendent, el senyal, el titella*. D'una manera paral·lela, són femenins casos com *una anàlisi, la calor, la cercavila, la dent, una esplendor, la frescor, la gènesi, la maratón, una olor, les postres, la resta, la síndrome, la suor, la verdor*.

10.1.6. Observacions sobre el gènere dels noms propis

Els noms propis geogràfics (principalment, els topònims i els corònims) acabats en *-a* àtona se solen considerar femenins (*la Tortosa visigoda, l'Eivissa púnica, la Tordera*), malgrat que també s'hi poden anteposar les formes *tot i mig* (*recórrer tot Europa, Ho sap mig Barcelona*) sense flexionar. Els que presenten altres terminacions se solen considerar masculins (*el Perpinyà d'abans, el París nocturn*), amb alguna excepció com *la Safor, la Tet*.

D'acord amb la tendència assenyalada suara, són femenins certs noms de rius i afluent com ara *la Garona*, *la Noguera* (*de Cardós*, *de Tor...*), *la Sénia*, *la Valira* (*d'Encamp*, *d'Ordino...*). Alguns noms de mars, d'altra banda, tenen forma masculina i femenina (d'acord amb el doble gènere característic del nom *mar*): *Bàltic/Bàltica*, *Mediterrani/Mediterrània*.

En els noms propis formats a partir d'un nom comú conegut, aquest darrer determina el gènere (*el Parlament de Catalunya*, *la Unió Europea*, *els Estats Units*, *les Corts Valencianes*). En el cas d'objectes mòbils, recintes, institucions, el gènere sol ésser el del nom comú de la classe a què pertanyen, sigui o no explícit: (*l'avió*) *Bona Ventura* (m.), *la* (*caravel·la*) *Santa Maria* (f.), *la* (*locomotora*) *Llobregat* (f.), *el* (*tren*) *Costa Daurada* (m.), (*Hospital Universitari*) *Germanys Trias i Pujol* (m. sing.), (*Estadi Olímpic de Montjuïc*) *Lluís Companys* (m.), *la* (*Sala*) *Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans* (f.), *la* (*Universitat*) *Pompeu Fabra* (f.).

10.2. EL GÈNERE EN ELS ADJECTIUS

El gènere de l'adjectiu, com s'ha indicat reiteradament, no té un caràcter inherent i està condicionat per la concordança que aquesta categoria estableix amb el nom dins el sintagma nominal (*el llibre vell* i *la casa vella*) o en determinades relacions predicatives (*Aquest llibre és molt bonic* i *Aquesta casa és molt bonica*; *En Pere dorm tranquil* i *La Marta dorm tranquil·la*).

No hi ha, per tant, adjectius lèxicament masculins o femenins, malgrat que alguns adjectius es puguin associar a un determinat tipus de nom i s'usin generalment en un únic gènere. L'adjectiu *bixest*, per exemple, s'associa al nom *any* i s'usa d'una manera gairebé exclusiva en masculí (*els anys bixestos*), tot i que és possible buscar un context adequat en què pugui assumir el gènere femení (*no té sentit parlar de setmanes bixestes*).

Des d'un punt de vista formal, els adjectius es poden classificar en *adjectius variables* (o *adjectius de dues terminacions*) i *adjectius invariables* (o *adjectius d'una terminació*): els primers tenen formes diferents per a cada gènere; els segons, en canvi, presenten sincretisme de les dues formes flexionades.

10.2.1. Els adjectius variables respecte al gènere

D'una manera semblant al que hem assenyalat per als noms, en els adjectius variables, el femení adopta sistemàticament la marca *-a* (*-e-* en plural), mentre que el masculí no té cap marca o bé presenta una *-e*, una *-o* o una *-u* ([w]), com podem veure en el quadre II.10.

QUADRE II.10
Oposicions de marcatge de gènere en els adjectius

<i>Tipus d'alternança</i>	<i>Masculí</i>	<i>Femení</i>
-Ø/-a	amarg conspicu nul tou	amarga conspícua nul·la tova
-e/-a	agre culte docte vague	agra culta docta vaga
-o/-a	flonjo minso moreno	flonja minsa morena
-u ([w]) / -a	europ <u>eu</u> egeu hebreu	europ <u>ea</u> egea hebre <u>a</u>

La classe amb l'alternança -Ø/-a és, amb molta diferència, la més nombrosa de totes. En aquesta classe es produeixen a vegades variacions en el radical que seran analitzades més endavant (cf. § 10.3). Molt menys nombrosa és la classe amb l'alternança -e/-a, que inclou bàsicament els adjectius que necessiten una vocal de suport en el masculí per tal d'evitar l'aparició de determinades seqüències consonàntiques en posició final (*agre, apte, digne, perfecte, pulcre, triple*). Esporàdicament, però, també s'integren en aquesta classe alguns adjectius cultes on la -e del masculí no està condicionada fonològicament (*bípede, culte, ímprobe, vague*). Les altres dues classes són molt minoritàries i tenen unes característiques semblants a les que ja han estat assenyalades més amunt per als noms amb aquestes terminacions (cf. § 10.1.1).

10.2.2. *Els adjectius invariables respecte al gènere*

Els adjectius invariables es poden classificar en tres grups atenent al tipus de terminació que presenten (cf. § 10.1.3.a):

a) La classe més nombrosa són els adjectius invariables que no tenen cap marca flexiva i es redueixen al radical, acabat generalment en consonant. Pertanyen a aquest grup molts dels adjectius que acaben en una de les terminacions que podem veure en el quadre II.11.

QUADRE II.11

Terminacions dels radicals dels adjectius invariables respecte al gènere

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-color	bicolor, multicolor, versicolor (<i>però</i> incolor/incolora)
-al	actual, amical, brutal, casual, cordial, igual, lleial, natural, principal (<i>però</i> mal/mala)
-ant	brillant, constant, distant, inquietant, pesant, picant (<i>però</i> comboiant/comboianta, sant/santa)
-ar	auxiliar, escolar, familiar, nuclear, regular, similar, vulgar (<i>però</i> avar/avara, clar/clara, rar/rara)
-el	cruel, fidel, rebel (<i>però</i> paral·lel/paral·lela)
-ent	coherent, evident, excel·lent, impacient, intel·ligent, següent (<i>però</i> calent/calenta, content/contenta)
-il	<i>tant si és àton</i> (àgil, dèbil, difícil, hàbil, útil; <i>llevat dels acabats en -òfil i -dàtil</i> : bibliòfil/bibliòfila, catalanòfil/catalanòfila, tetradàtil/tetradàtila) <i>com si és tònic</i> (humil, infantil; <i>però</i> tranquil/tranquil·la)
-ior	anterior, exterior, inferior, superior (<i>i també, amb sufixos etimològicament equivalents</i> , millor, pitjor, major, menor, júnior, sènior)

Dins d'aquest grup, presenten una situació especial els adjectius amb un radical agut acabat en vocal seguida de ç. Aquests adjectius tenen una única terminació en singular, però dues en plural, ja que prenen una *-o-* en masculí i una *-e-* en el femení per tal de sil·labificar la *-s* del plural (quadre II.12).

QUADRE II.12

Terminacions dels adjectius amb el radical acabat en vocal seguida de ç

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>		
	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>	
		<i>Masculí</i>	<i>Femení</i>
-aç	capaç	capaços	capaces
-iç	feliç	feliços	felices
-oç	feroç	feroços	feroces

La tendència a diferenciar el masculí del femení explica la formació de femenins analògics amb *-a* en diferents adjectius invariables. En el cas dels acabats en *-nt*, n'hi ha que resulten acceptables en els registres informals o en els casos que ja tenen una certa tradició (*amarganta, bullenta, coenta, lluenta*). No són, però, admissibles altres formes menys generals, com les que presenten alguns adjectius acabats en *-ç* (*feliça* per *feliç*, *capaça* per

capaç) o en *-al* (*igual* per *igual*, *fàcil* per *fàcil* o *dòcil* per *dòcil*). Cal evitar igualment l'ús com a invariables dels adjectius variables *comú/comuna*, *cortès/cortesa* o *gris/grisa*.

A banda dels adjectius acabats en aquestes terminacions, n'hi ha d'altres, també invariables i sense cap marca flexiva, més difícils de generalitzar. Aquest és el cas d'*afi*, *àrab*, *beix*, *breu*, *cursi*, *gran*, *greu*, *lleu*, *màrtir*, *mat*, *miop*, *motriu*, *partícip*, *púber* (i *impúber*), *suau*, *sublim*, *unisex*, entre d'altres.

b) Un grup bastant important d'adjectius acaben en la vocal *-e* que, en la major part dels casos, es comporta com a vocal de suport. La distinció entre els adjectius invariables acabats en *-e* i els variables amb l'alternança *-e/-a* és purament gràfica en els parlars orientals, ja que en aquests parlars les vocals *e* i *a* àtones es pronuncien com a [ə]. Tenint en compte les dificultats de delimitar les dues classes en els parlars orientals, en el quadre II.13 podem veure les principals terminacions dels adjectius invariables.

QUADRE II.13

Principals terminacions en -e dels adjectius invariables respecte al gènere

<i>Terminació</i>	<i>Exemples</i>
-ble	amable, criticable, feble, increïble, notable, possible
-aire	preguntaire, rondinaire, somicaire, trinxeraire, xerraire
-ense	castrense, circense, forense, hortense, tarraconense
-oide	androide, antroipoide, cel·luloide
-ànime	equànime, exànime, pusil·lànim, unànime
-forme	conforme, deforme, oviforme, uniforme
-angle	acutangle, rectangle, triangle
-corde	concorde, discorde
-corne	bicorne, tricorne, unicorne
-lingüe	bilingüe, monolingüe, plurilingüe
<i>consonant + -re</i>	alegre, bimembre, cafre, cèlebre, fúnebre, grandirostre, il·lustre, lacustre, lúgubre, mediocre, terrestre (<i>però aspre/aspra, destre/destra, íntegre/íntegra, negre/negra, pobre/pobra, pulcre/pulcra, tendre/tendra</i>)

A banda dels acabats en aquestes terminacions, també són invariables els adjectius *enorme*, *immune*, *indemne*, *insigne*, *lliure*, *perenne*, *rude*, *salvatge*, *sapastre*, *simple*, *tènue*, *verge*, *ximple*, i, en canvi, no ho són els adjectius

abrupte/abrupta, ample/ampla, culte/culta, digne/digna, docte/docta, perfecte/perfecta, entre d'altres.

c) Finalment, un petit grup d'adjectius prenen la marca *-a* en tots dos gèneres. Aquesta classe està formada bàsicament per adjectius que poden funcionar també com a noms: *belga, homicida, iconoclasta, indígena, patriota, persa, pirata, suïcida*; tot i que en alguns casos s'usen predominantment com a adjectius: *agrícola, cosmopolita, vinícola*.

10.3. LES ALTERNANCES FORMALS EN EL RADICAL

Les categories nominals en què l'oposició de gènere s'estableix per mitjà de l'alternança *-Ø/-a* presenten en diferents casos variants formals en el radical. La major part de les variants tenen a veure amb canvis experimentats per la consonant final del radical de la forma masculina. Es tracta dels canvis següents:

a) Elisió de la consonant *n*: *cosí/cosina, guardià/guardiana, orfe/òrfena, xilè/xilena*. La consonant *n*, tanmateix, es manté esporàdicament en algunes formes masculines, com ara en els noms monosil·làbics *nan, nen, nin*.

També mantenen la consonant *n* alguns modificadors que s'anteposen a noms (modificadors prenominals) com ara *bon* i *ben*. En certs casos s'estableixen oposicions formals entre les formes que mantenen la *n* quan s'anteposen a l'element que modifiquen i les que l'elideixen, seguint la regla general, en altres contextos: *algun/algú* (*algun home / hi ha algú*), *ben/bé* (*ben vist / hi veu bé*), *bon/bo* (*bon home / home bo*), *un/u* (*un llibre / el número u*).

b) En la major part dels parlars, elisió, sense repercussió gràfica, de la consonant ròtica ([r] o [ʀ]): *du(r)* ([duʀ]) / *dura*, *segu(r)* ([seʀuʀ] o [seʀuʀ], segons els parlars) / *segura*.

c) Ensordiment d'obstruents, amb repercussió gràfica en els casos previstos per les regles d'ortografia: *llop/lloba, nebot/neboda, amic/amiga, lleig* ([tʃ]) / *lletja* ([dʒ]), *gris* ([s]) / *grisa* ([z]). En els parlars que diferencien l'africada de la fricativa palatal sonora, la fricativa, a més d'ensordir-se, s'africa: *roig* ([tʃ]) / *roja* ([ʒ]).

d) Canvi de *v* ([v] o [β], segons el parlar) en *u* ([w]): *blau/blava, executiu/executiva, nou/nova*.

No tenen un radical acabat en *v* i no presenten, per tant, l'alternança anterior casos com ara *geliu/geliua, joliu/joliua, nadiu/nadiua, soliu/soliua*.

e) Canvi de *ll* ([ll] o [l]) en *l* ([l]): *gal/galla*, *nul/nubla*, *tranquil/tranquilla*.

f) Canvi de *qu* ([kw]) en *c* ([k]) en adjectius cultes del tipus *inic/iniqua*, *oblic/obliqua*, *propinc/propinqua*, *ventríloc/ventríloqua*.

11. LA FLEXIÓ DELS NOMS I ELS ADJECTIUS (II): EL NOMBRE

La categoria gramatical de nombre presenta un alt grau de regularitat formal i de motivació semàntica. Certament, hi ha mots que tenen la mateixa forma per al singular i el plural, i també mots mancats d'una de les dues formes flexionades. Es tracta, però, de casos més aviat esporàdics, que en absolut no es poden comparar amb el grau de variació i de manca de motivació semàntica que s'ha pogut constatar en la categoria de gènere. Com hem apuntat en la introducció a la flexió nominal (cf. § 9), el singular és la forma no marcada perquè té un afix sense contingut fònic o afix zero (∅), enfront del plural, que és la forma marcada i té l'afix *-s* com a marca general: *alt/alts*, *port/ports*.

En els mots acabats en *-a* àtona, com hem indicat repetides vegades, aquesta vocal esdevé *-e-* seguida de l'afix de plural: *casa/cases*, *porta/portes*. Aquest canvi, però, és purament gràfic en els parlars orientals, ja que en tots dos casos la vocal es pronuncia [ə].

11.1. LES ALTERNANCES FORMALS EN EL RADICAL

En la major part dels casos, les formes de singular i de plural no presenten cap variació formal en el radical. Sí que hi ha variació, tanmateix, en els mots aguts que tenen un radical acabat en *n*. La consonant *n*, que apareix en el plural i en les altres formes flexionades o derivades, s'elideix en el singular (quadre II.14).